

La panerola (ALDC, VII, 1543. La panerola)

La *panerola* és un ‘crustaci de color gris fosc, cos semicilíndric, que habita en llocs foscos i humits i que, davant el perill o quan se’l toca, es caragola formant una bola; gènere *Oniscus* i *Porcellio*’; Plini ja deia: “reptant sinuosament per mitjà de nombroses potes i contraient-se al menor tocament”. El llat. *BLATTA* no ha deixat der. en cat. Documentat al s. xv, és probablement una translació semàntica de l’homònim *panerola* ‘cuca panera’, der. de *pa* (cf. mapa 1009), com del parònim *panderola*, també ‘cuca panera’, però que s’hauria aplicat primer al crustaci que es caragola; aquest prové del llat. *PANDUS* ‘enarcat, guexat, de forma convexa’, que casa amb el caràcter bombat de la panerola, però no amb el cos deprimit de la cuca panera. Aquesta distinció de procedència etimològica dels dos animalons discrepa de la de Coromines (*DECat*) (cf. mapa 1009). Les dues formes degueren conviure en val. (fins en una mateixa població, Alcoi [*DECat*]) i encara avui *panerola* viu en aquest dial. (171, 186), on per un intercanvi de denominació, ha predominat *panderola* (Martines, 2012: 221-222). Tanmateix, cal tenir en compte que en parlars gal·loromànics i italo-romànics es troben eventualment noms relacionats amb el molí fariner, la farina o el pa (“poll de molí”, “mac-pa” ‘mastega pa’; “boie panatere” ‘bestiola panatera’, Franconie, 2009 b) que podria ser un sema generador del nom que ens ocupa, com ho pot ser el cat. *pastera* 130, 135, 137 (der. de *PASTA*), dim. *pastereta* (var. *pastereta basta* 149), del qual *pastoreta* en seria una remotivació, ajudat de la idea que l’animal “pastura”.

Una motivació productiva, amb molta varietat de significants, és la del ‘porc’ basada en el color gris, l’aspecte arrodonit, la brutor de la soll on viu. S’ha relacionat, en un àmbit mitològic, precristià, amb un animal immund, dotat dels més baixos instints i lligat a un món infernal, però el pensament cristià es troba als antípodes quan es visualitzen els resultats actuals relacionats amb la divinitat o el santoral. Com a der. de *PORCUS* ja teníem *PORCELLIO* en llat., i en cat. s’han registrat els dim. *porquí* 114, *porquet*, i, amb complement, *porquet de Sant Antoni* 160-164, 167, 174, 179, 182 (cf. fr. ant. *Saint-Antoine*, it. *porcelletto Sant’Antonio*), en relació amb el sant anacoreta d’Egipte, mort als 105 anys, guardador dels animals i que se solia representar en pintures i escultures al costat d’un porc; de *porcell* ‘porc jove’ (< *PORCELLUS*) deriven, en f. i com a dim., *porcelleta* 157 i *porcellana* (cf., per al suf., *perdigana*, *trujana*). Aquesta secció motivacional porcina es completa amb molts altres significants, generalment dim.: *gorrí* 181, 183, d’origen onomatopèic, imitador del gruny (com *garri*), *gorrinet* i els f. *gorrina* 185, *gorrineta* 178, *gorrinyeta* 177, per palatalització de -n- en contacte amb i (cf. murcianomanxec *gorrineta*, *gorrinilla*, *ALeCMan*, mapa 106); *tocinet*, dim. de *tocí* (< llat. vg. hispànic **TÜCCĪNUM* [*LARDUM*], der. de *TÜCCA* ‘tira de porc’), esdevingut en cat. sinònim de *porc* (var. *to[θ]inet* 108; *tocineta* 122, f.); *baconet* 154, dim. de *bacó*, d’origen incert (var. *baconeta* 152, 184, f.); *gutxet* 68, dim. de *gutxo*, mot onomatopèic basat en la manera de cridar el porc, *gutx/cutx*, com ha passat en el cast. *cochinillo/cochinilla* sobre la base *joch!*, que han donat el cat. *cotxinillo de Sant Antoni* 188 i el f. *cotxinilla* 190, o amb el també cast. *chino*, format sobre el crit *jchin!*, que ha arribat als dim. *xinet* 172 i *xinon* 100; *marraneta* 187, f., de *marrano* (← cast. < àr. *MÁHRAM* ‘cosa prohibida’), i la var. dim. *marranxet* 126; *cerdet* 176, dim. de *cerdo* (← cast. *ganado de cerda*), i el f. *cerdeta* 184. La femella del porc, *truja* (< llat. tardà *TRŌIA*, probablement d’una base cèltica), també s’ha transferit a la panerola, amb un complement tautològic (*truja porcellana* 8) o un dim. (*trugeta* 36, 37, 40-42, 103, *trujola* 31, *trugella* 43,

trujana 16); en altres llengües trobem la mateixa imatge (suec *grassuga* ‘truja grisa’, txec *suínka* ‘trugeta’).

El color gris va generar en llatí mots com *asellus*, metonímia que es repeteix en el cat. *somera del Bon Jesús* 78, der. de *soma* ‘càrrega d’un animal de bast’ (< llat. *SAGMA*) més el suf. -era (< -ARIA), amb les var. dim. *somereta* i *somereta del Bon Jesús* 71, 76, 78, 80-82; afegim-hi *burra* 19, f. de *burro* (← cast. < llat. vg. i tardà regressiu de *BURRICUS* ‘cavall petit’).

El fet d’apilotar-se en tocar el crustaci ha motivat *bolla* (o *bolleta*) *del Bon Jesús* 75, der. de *BŪLLA*, i *bola de femer* 51, amb el primer element per atracció de l’oc. o el fr. (*bola* i no *bolla*, com correspon a la seva evolució fonètica) i el segon format de *fem* (< llat. vg. *FĒMUS*), pel lloc que freqüenta (cf. *marieta de femer* 74), i el suf. -er (< -ARIU).

No falta la transposició de noms d’altres bestioles: *marieta* 52 (var. *marieta de femer* 74) i *gallineta* 136, 145, 152, 156 (cf. mapa 1011); o d’algun quadrúpede: *bou* 85 (< *BŌVE*) i *vaca* 97 (< *VACCA*).

Un genèric, designador de ‘verm; insecte’, sovint amb complement determinant, ha proporcionat alguns significants: *llambric* 102 (< *LŪMBRICUS*); *cuc* 59, 93, 168, d’origen expressiu (*cuc bardisser* 25, der. de *bardissa* ‘conjunt d’arbustos i lianes espinosos’, que alhora ho és de *barda* ‘cleda’, d’origen preromà, amb el suf. -issa [< -ICIA o -ITIA]; *cuc de Sant Antoni* 83, 84; *cuc de rosari* 147, del baix llat. eclesiàstic *ROSARIUM*, perquè es compara la Mare de Déu amb una rosa, per equiparació de l’insecte amb els grans del rosari, com ha passat en el men. *patrenostre*, der. de *paternostre* ‘gra de rosari’ < *PATER NOSTER* [*Tresor*, s. v. *somereta del Bon Jesús*; DCVB]) (els antics feien la comparança amb una fava o un pèsol); cf. el port. *bicho de conta* o *contairo* ‘animalet de gra de rosari’, format amb un der. de *COMPUTARE* ‘comptar’, pel fet de comptar les avemaries resades desgranant els grans, igual que *llagrimó* 77, dim. de *llàgrima* ‘gra de rosari’, per la semblança d’aquest amb el petit crustaci; *cuca* 95, f. de *cuca* (*cuca de Sant Jordi* 73, *cuca del Bon Jesús* 81); *papa* ‘cuca’ (f. de *pap*, de verbal de *papar* < *PAPPARE*) deu ser el primer element de *paparola* 60, estructura suggerida per *panerola*, però *papafolla* 14 sembla una modificació de *papapolla* ‘estisoreta, papaorelles’ (< present d’indicatiu de *papar* més *polla*, f. de *poll* < *PEDŪCŪLUS*); *escarabat* 58 (veg. mapa 1009).

Dubtem sobre la motivació dels mots *capçaneta* 148, 152, 153 (var. *cap[θ]aneta* 138), potser translació semàntica del dim. de *capça* ‘massa compacta i rodona del caluix d’una planta’; *romiga* 180, possible de verbal de *romigar/romegar* (< *RUMIGARE*) en el sentit de ‘rosegat’; *bri* 26, síncope probable de *verí*, per confusió amb un altre animaló verinós; ignorem l’origen de *caldera* 132. El llat. *BLATTA*, que també volia dir ‘arna’ i ‘tinya’, no ha deixat der. en cat., però en la nostra llengua el referent s’ha mostrat fortament productiu, a voltes repetint la mateixa imatge del llatí (‘porc’, ‘somera’). La dimensió del crustaci ha afavorit la creació de mots en forma diminutiva (*porquet*, *panerola*, *somereta*, etc.). Les interferències amb altres animalons es donen ara i adés, especialment amb la *cuca panera* (*marieta*, *tocinet*, etc.). Geolinguísticament, la metàfora porcina, en isoglosses disperses, ocupa la major part del domini (*porquet*, *gorrinet*, *tocinet*, *truja*, *trugeta*), seguida de *pastereta/pastoreta*, mentre que el cat. central *panerola*, normatiu ja en el *DG_I*, 1932, coneix una àrea reduïda. El mall. i men. ha apostat per *somera/somereta del Bon Jesús* i el ross., per *porcellana*.

Són mots normatius *panerola*, des del *DG_I*, 1932; *panderola*, *pastereta* i *porquet de Sant Antoni*, des del *DIEC_I*, 1995.